

Emansipaatio ja pedagogiikka

Kirsti Lempiäinen

Sukupuolentutkimuksen yliopistopedagogisia opintoja suunniteltaessa on mietitty usein sitä, mikä olisi sopiva feministisen, kriittisen pedagogiikan osuus ja mikä taas perinteisen yliopistopedagogiikan osuus opinnoissa. Kumpaakin tarvitaan. Vähemmälle pohdinnalle on jäänyt se, paljonko nais-, mies- ja sukupuolentutkimuksen opetuksessa tulisi emansipoida opiskelijoita. Esitän omien opetuskokemusteni pohjalta, että nyky-yliopiston monenmuotoisissa suoriutumispaineissa kamppailevat opiskelijat tarvitsevat aikaisempaa enemmän emansipaatiota. Keskityn erityisesti emansipoivan pedagogiikan tavoitteisiin ja käytäntöihin yliopisto-opetuksessa.

SUORITTAMISESTA VAPAUTUKSEEN

Yrittäjyysoppien mukainen suorittamisen eetos näkyy nyky-yliopistossa (Lempiäinen 2014a). Nostin teeman esiin kasvatustieteellisen tiedekunnan tieteenfilosofian ja tutkimusmetodologian kurssilla, kun olimme pohtineet opiskelun materiaalisia paikkoja ja ehtoja sekä uusliberaalia nyky-yliopistoa. Keskustelutehtävässä kysyin erityisesti: Mitä hyvää on yliopistossa? Mikä on parasta? Miksi yliopistossa kannattaa opiskella? Kysymyksillä pyrin houkuttelemaan esiin negatiivisen kritiikin ohella myös jotakin olennaisen myönteistä opiskelusta ja yliopistosta. Paljastin lisäksi kysymyksilläni, että yliopistossa mielestäni kannattaa opiskella ja että siinä on paljon hyvää.

Valmistumispaineet, taloudelliset huolet ja monet muut opintoja ehdollistavat asiat olivat käydyis-

sä keskusteluissa ajatuksia, teorioita ja tutkimuksia suuremmissa roolissa. Monet opiskelijat arvostivat toisiaan ja opettajia, mutta kaikesta syntyi kuva, että opintojen tekeminen on usein raskasta, jopa puuduttavaa, ja vaatii suuria uhrauksia. Kukaan ei esimerkiksi avautunut ”kirjastossa vietetyistä tunteista, ihastuksesta todellisiin ja keksittyihin tutkijanaisiin ja -miehiin” (Lempiäinen & Mehtonen 2008, 266). Yksi ankaranoloinen kiteytys oli: ”Opiskelijana oppii tulemaan vähällä rahalla toimeen, mistä on varmasti hyötyä muutenkin elämässä.” Kun kysyin, eikö opiskelemaan voisi tulla siksi, että haluaa opiskella, juuri kukaan ei ollut tätä mieltä. Onko yliopisto-opiskelusta siis tullut suorittamista? Monet nykyisistä opiskelijoille annetuista ohjeistahan korostavat aikarajojen noudattamista ja määrällisiä kriteereitä sekä suuntaavat kaiken opiskelun lopulta yhteen tavoitteeseen, valmistumiseen.

Koska halusin suorittamisen eetoksesta eroon, hain apua vapauttavasta emansipoivasta pedagogiikasta, josta olen oppinut ennen muuta John Deweyn, Paolo Freiren ja bell hooksin teksteistä. bell hooksin (2007, 41) mukaan ”jokainen voi oppia opettamaan niin, että vapauttaa opettaessaan”. Tällä hooks tarkoittaa sitä, että tietoa ei pidetä objektina, jota siirretään opettajalta opiskelijoille. Opettaja on kanssaoppija ja ohjaaja. Emansipoivan tai Marjo Vuorikosken sanoin osallistavan pedagogiikan mukaisesti opetukseen ja oppimiseen osallistuvilla tulee ennen kaikkia olla halu oppia, muuttaa ja parantaa maailmaa. (Freire 2005; hooks 2007; Vuorikoski 2014.)

Emansipoivassa pedagogiikassa ja feministisessä opettamisessa kehitetään tiloja, joissa voi tehdä moraalisia ja syvälle luotaavia kysymyksiä. Mikä on arvokasta? Mitä ilman emme haluaisi olla sukupuolentutkimuksessa mukana? Mitä haluan sukupuolentutkimukselta? Millainen sukupuolentutkija haluan olla? Yhtä tärkeää on kysyä, ketkä kulloinkin ovat sukupuolentutkimuksessa ”me” eli keitä luetaan ikään kuin automaattisesti mukaan toimintaan, ja olemmeko tyytyväisiä tähän asiantilaan. Ketkä ovat emansipaatiassa mukana? Miten feminististä opetus- ja tutkimusyhteisöä voidaan valtauttaa? (Hesse-Biber 2007, 23.)

Emansipoivan opettamisen yksi tärkeä kohde on opettaja itse. Tämä on Hilma-verkoston sukupuolentutkimuksen yliopistopedagogiikan kulmakiviä. Monet naistutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen opettajista ovat aloittaneet opettamisen niin sanotusti suoraan puskista, ilman ensimmäistäkään oppia pedagogiikasta ja opettamisesta, minä muiden joukossa. Tuula Juvosen Tampereella 1990-luvulla alulle panema Mainiot maikat-keskustelupiiri, johon osallistui feministiopettajia yliopiston eri laitoksilta, orientoi jakamaan opettajuutta. Mainioissa maikoissa keskustelimme opettamistilanteiden ongelmista ja onnistumisista, vaikkapa siitä, miten ryhmäkeskustelut saa hyvin liikkeelle (esimerkiksi osallistujien ennen seminaaria lapuille kirjoittamat kysymykset ja teemat) tai miten keskustelua pidetään yllä demokraattisesti (kommentointikierrokset ja osallistumisen vapaaehtoisuus). (Ks. myös Kivimäki, Kinnunen & Löytty 2006.) Mainioiden maikkojen tärkein merkitys on ollut siinä, että opettamisesta on opittu keskustelemaan irrottamalla se omasta henkilöstä ja että opettamisen mielekkyyttä vahvistetaan kollegojen kesken.

Jyväskylässä naistutkijat ovat arvioineet omaa opetustaan hyvinkin avoimesti Tuija Saresman (2001) toimittamassa *Naistutkijan rukouskirjassa*. Marja Kaskisaari (2001, 42) muistuttaa omassa tekstissään feministisistä haaveista ja siitä, miten tärkeää on kuvitella sellaista, mitä vielä ei ole olemassa. Tieteellisyyden rajoihin pysähtyminen saattaa estää emansipaation kuvittelua ja sanallistamista. Toisin tekemisellä pyritään vastaamaan emansipaation huutoon.

TOISIN TEKEMISEN KOKEILUJA

Kokeilin toisin tekemistä muutama vuosi sitten, kun sain opettaa naistutkimuksen maisteriohjelmalaisille feminististä metodologiaa Tampereen yliopistossa yhdessä Maria Vihlmanin kanssa. Ensimmäisessä tapaamisessa opiskelijat vaikuttivat kohteliaan kiinnostuneilta mutta eivät erityisen innostuneilta. Aistimme väsymystä. Niinpä laitoin hätäpyynnön Juvosen Tuulalle tyyliin ”apua – mitä voisi tehdä”. Sain häneltä 1970-luvun feministis-poliittisen tekstin, jonka innoittamana metodologis-teoreettiset tekstit saivat hetkeksi jäädä pienempään osaan. Venytimme tieteellisyyden rajoja: oli emansipaation vuoro. Lähdimme kävelylle, jonka aikana keskustelimme seminaarikerraksi ennalta sovitusta lukutehtävistä pareittain. Aika ajoin kokoonnuimme tiettyyn paikkaan purkamaan keskustelumme. Pohjustukseksi luin kovalla äänellä feminististä tekstiä niin, että sanomaa riitti ohikulkijoillekin. En tiedä, autoiko kävelyseminaari opiskelijoita tekemään gradujaan yhtään paremmin, mutta ainakin se antoi meille aikaa ja tilaa hengittää ja mahdollisuuden nähdä asioiden mieli (tilasta ja huokoisuudesta Hakala 2007).

Kaiken opiskeltavan ei ole tarkoitus valmistua, tulla ilmaistuksi tietyssä muodossa tai olla millään tavalla varmaa. Erityisesti feministisen tutkimuksen opettamisessa epävarmuuden sietämisen toivoisi olevan etualalla. Opettajilla tulisi useammin olla aikaa pysähtyä kysymään, jääkö opettamisessa epäilyksille, ihmettelulle, epävarmuudelle ja haluil le tarpeeksi tilaa, sillä tietäminen on aina osittaista ja tulemisensa prosessissa (ks. Guttorm 2014, 15). Mielestäni emansipoivaa pedagogiikkaa on myös pysähtymisen salliminen ja tieteellisyyden rajojen testaaminen kävelyseminaarin tapaan.

Sukupuolentutkimuksen kursseille tulevat opiskelijat odottavat jotakin erityistä opinnoista, jotka suurelle osalle ovat sivuaineopintoja. Kuten tiedämme, he ovat usein erittäin motivoituneita. Silti jo sana feminismi saattaa joistakuista kuulostaa aikansa eläneeltä ja siksi vastustettavalta. Millä tavalla siis emansipaation voi aloittaa? Hyväksi havaitsemani tapa on matkata ajassa tarpeeksi kauas taaksepäin, jotta kaikki voivat mahdollisimman vapautuneesti ottaa kantaa sukupuolta koskeviin kysymyksiin. Christine de Pizaniin, Charlotte Perkins Gilmaniin, John Stuart Milliin, Virginia Woolfiin, Mary SHELLE-

yyn, Minna Canthiin ja moniin muihin hämmästyttäviin toimijoihin tutustuminen kääntää perspektiiviamme. Eskapismien tai aikamatkan sijasta kyse on sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevan nykyhetken ajattelusta uudella tavalla. Itseä hämmästyttävien, häiritsevien, ilahduttavien ja jollakin lailla liikahduttavien toimijoiden tarinat otetaan keskusteluun, jossa kuroudutaan tähän päivään. Esimerkiksi olemme tutustuneet Gilmanin vavahduttavaan talousteoriana, jossa hän vertasi naisen ja hevosen asemaa yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa. Olemme pohtineet yhdessä myös sitä, miten Gilman kieltäytyi tarjotusta yliopistovirasta, koska halusi levittää emansipoivaa tietoa mahdollisimman laajasti. Keskustelemme toimijoiden valinnoista, omista valinnoistamme ja niiden oikeutuksista.

Se, mikä häiritsee, tarjoaa hedelmällisen lähtökohdan oppimiseen. Tuula Juvonen (2014, 132) esittää pervopedagogiikkaa käsittelevässä analyysissään, että "[h]uolenaiheet ja ristiriidat, joissa opiskelijat itse voi(s)ivat olla osallisia, kannustavat heitä kriittisyyteen ja ottamaan itse aktiivisen suhteen maailmaan". Tästä kaikessa emansipaatiassa, ponnistipa se freireläisen tai hooksilaisen pedagogiikan pohjalta, on pohjimmiltaan kyse.

hooks (2007) opettaa, että tieto on sitä, mitä yhdessä viljelemme. Tämä ajatus on konkretisoitunut feministisen opettamisen kursseilla sukupuolentutkimuksen syventävissä opinnoissa. Lähdemme kursseilla liikkeelle nimeämällä yhteiset tavoitteet, minkä jälkeen luemme yhdessä feministisen opettamisen käytännöistä. Olemme puhuneet pois huonoja kokemuksia ja tuottaneet uusia, hyviä hetkiä. Osallistujat saavat kokeilla valikoimiaan feministisen opettamisen periaatteita käytännössä. Esimerkiksi yhdessä opetusharjoituksessa kaikille on annettu rooli olla joko feminismin puolella tai sitä vastaan. Erityisen hankalaksi muodostuu vastustavan toimijan emansipoiminen (vastustus ilmaistuna esimerkiksi tyyliin "tasa-arvo on jo saavutettu", "miksi puhut pelkästään naiseen kohdistuvasta väkivallasta", "miehet kärsivät Suomessa huono-osaisuudesta enemmän kuin naiset"). Vaikka kyse on vain roolipelistä, tunteet nousevat tilanteesta pintaan. Harjoitus opettaa, että toisin tekeminen ei voi olla itseisarvo emansipoivassa pedagogiikassa, vaan sen on perustuttava yhdessä sovittuihin toiminnantapoi-

hin. Kurssi on ollut osallistujien mukaan osallistamisessaan hyvin voimaannuttava.

FEMINISMIÄ JA EMANSIPAATIOTA

Haastatellessani feministitoimijoita akatemiassa on "hoivaavan naistutkijan" rooli noussut esille. Emansipaatio saattaa kuitenkin herättää vastustusta eikä se hoivan tapaan ole myötäkärvaista. Haastatteluisa pohdittiin myös naistutkimuksen ja feminismin muuttumista yliopistolaitoksen muuttuessa. Seuraavassa aineistokatkelmassa haastateltu vastaa kysymykseeni, onko naistutkimukselle käynyt niin, että "keskusta" on imaissut radikaalin "marginaalin" itseensä, eli häviävätkö feminismi ja emansipaatio (ks. Lempiäinen 2014b, 101):

S17: Ajattelen näin, että koska olen tietoinen tästä kysymyksestä, niin se ei häviä... [H]aluan, että me olemme sisäsiistejä. Haluan integroitua. Ja samalla ajattelen, että sisällöllisesti me pidetään koko ajan huolta siitä, että me ollaan kuitenkin ehkä kaikkien kriittisin oppiaine... tässä yliopistossa.

Katkelmassa ilmentyvät hyvin ne pakot ja rajat, joiden puitteissa nyky-yliopistossa on toimittava. Toisaalta siinä korostuu sukupuolentutkimuksen erityispiirre, kritiikki. Hieman myöhemmin haastattelussa tuli puheeksi sukupuolentutkimuksen piirre, joka liittyy vielä suoremmin emansipaatioon: yksiselitteisten vastausten puute. Kun opiskelijat ovat niin sanotusti heränneet ja havaitsevat eriarvoisuuden, kuten vaikkapa normatiiviset seksuaalisuuden järjestykset yhteiskunnassa, kysyvät he usein, mitä heidän tulisi tehdä. Herätys feminismiin ja innostuminen naistutkimuksesta muistuttavat uskonnollista herätystä, jossa aiemmin koettua ikään kuin arvostellaan uuden tietoisuuden myötä.

Onko emansipaatiassa ja feministisessä voimaantumisessa sitten aina jotakin vaarallista? Tähän suuntaan vihjaavat Jaana Saarinen, Hanna Ojala ja Tarja Palmu toimittamassaan kirjassa *Eroja ja vaarallisia suhteita. Keskustelua feministisestä pedagogiikasta* (2014). Päivi Naskali (2014, 41) analysoi asiaa siinä näin: "Feministisen opettamisen tavoitteena ei ole sääntöjen soveltaminen tai kriteerien täyttäminen vaan kritiikki ja muutos: sekä opetta-

jat että opiskelijat haastetaan siirtymään 'oman turvallisuusvyöhykkeensä' rajapinnoille tunnistamaan ja laajentamaan oman tietämisenä rajoja". Kuten opetustilanteista tiedämme, joillekin nämä rajat tulevat nopeammin vastaan kuin joillekuille toisille.

Voisimme toivoa Deweyn ja Gilmanin tapaan suurempaa intellektuaalista ja emotionaalista vapautta pakkajien ja aikarajojen sijaan. Deweyn (1985/1917, 235) mukaan edistys usein sekoitetaan muutoksen nopeuteen, toisin sanoen siihen, että mitä nopeammin asiat muuttuvat ja tehdään, sitä paremmin asiat ikään kuin olisivat. Gilman (1998/1898, 60) puolestaan on opettanut esimerkiksi, että "se, mitä me itse teemme, muokkaa mei-

tä enemmän kuin se, mitä meille tehdään". Siksi meidän tulisi aina välillä rohkaistua pysähtymään opiskelijoiden kanssa miettimään millaista yliopistoa, yhteiskuntaa ja kulttuuria me oikeastaan haluaisimme, millaisiksi toimijoiksi tahtoisimme tulla ja mitä tavoitteiden saavuttamiseksi voisi tehdä. Emansipoivan opettamisen myötä feminismi ei katoaisi suorituksiin ja tekemisen tekniikoihin.

YTT, dosentti Kirsti Lempiäinen toimii sukupuolentutkimuksen yliopistonlehtorina Lapin yliopistossa. Hän tutkii prekaaria toimijuutta korkeakouluissa ja yhteiskunnassa.

kirsti.lempiainen@ulapland.fi

KIRJALLISUUS

- Dewey, John (1985/1917) *Essays on Philosophy and Education 1916-1918. The Middle Works, 1899-1924*, Vol. 10. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University.
- Freire, Paulo (2005) *Sorrettujen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Gilman, Charlotte Perkins (1998/1898) *Women and Economics*. Berkeley: University of California Press.
- Guttorm, Hanna (2014) *Sommitelmia ja kiepsahduksia. Nomadisia kirjoituksia tutkimuksen tulemisesta (ja käsityön sukupuolisopimuksesta)*. Helsinki: Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisen laitoksen kasvatustieteellisiä tutkimuksia 252.
- Hakala, Katariina (2007) *Paremmiin tietäjän paikka ja toisin tietämisen tila. Opettajuus (ja tutkijuus) pedagogisena suhteena*. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 212.
- hooks, bell (2007) *Vapauttava kasvatustiete*. Suom. Jyrki Vainonen. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Juvonen, Tuula (2014) Kriittinen ja korjaava pervaopetustieteellinen luento-opetuksessa. Teoksessa Saarinen, Jaana, Ojala, Hanna & Palmu, Tarja (toim.) *Eroja ja vaarallisia suhteita*. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 115-139.
- Kaskisaari, Marja (2001) Menetelmällisiä mietteitä. Opettajan ja opiskelijoiden arvio naistutkimuksen metodiseminaarista. Teoksessa Saresma, Tuija (toim.) *Naistutkijan rukouskirja*. <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/nao/julkaisut/rukous.pdf>.
- Kivimäki, Sanna, Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.) (2006) *Tilanteen taju. Opettaminen yliopistossa*. Tampere: Vastapaino.
- Lempiäinen, Kirsti (2014a) Akateeminen työ, toimijuus ja sukupuoli. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti & Silvasti, Tiina (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 159-183.
- Lempiäinen, Kirsti (2014b) Feministisen koulutusinstituution synty. Teoksessa Saarinen, Jaana, Ojala, Hanna & Palmu, Tarja (toim.) *Eroja ja vaarallisia suhteita*. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 88-111.
- Lempiäinen, Kirsti & Mehtonen, Päivi (2008) Tutkimuksen lupaukset. Teoksessa Lempiäinen, Kirsti, Löytty, Olli & Kinnunen, Merja (toim.) *Tutkijan kirja*. Tampere: Vastapaino, 263-273.
- Naskali, Päivi (2014) *Turvallisuusvyöhykkeen tuolle puolen. Yliopistopedagogiikka feministisen tietokäsityksen kehityksessä*. Teoksessa Saarinen, Jaana, Ojala, Hanna & Palmu, Tarja (toim.) *Eroja ja vaarallisia suhteita*. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 41-67.
- Saresma, Tuija (toim.) (2001) *Naistutkijan rukouskirja*. <https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/nao/julkaisut/rukous.pdf>.
- Vuorikoski, Marjo (2014) bell hooksin osallistavan pedagogiikan lupaus ja rajat. Teoksessa Saarinen, Jaana, Ojala, Hanna & Palmu, Tarja (toim.) (2014) *Eroja ja vaarallisia suhteita. Keskustelua feministisestä pedagogiikasta*. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 183-214.